

Vischnancas grischunas 2000: Situaziun da partenza

1. La situaziun da las vischnancas grischunas en general

La situaziun da las vischnancas grischunas a la midada dal millenni è caratterizada d'ina cumprova positiva da la politica da vischnancas dals davos 25 onns. En quest temp han numerus problemi pudi vegnir mitigads tras mesiras decisas da promozion e tras ina cooperaziun intensiva e quai senza metter en duonda la structura fundamentala. Las vischnancas na sa chattan betg en ina situaziun da crisa. Ellas adempleschan lur incumbensas per ordinari bain. En vista al squitsch augmentant che sa manifestescha a moda fitg multifara èsi da sa dumandar, sche las structuras odiernas satisfan per ademplir las incumbensas augmentantas er anc en il futur.

1.1 Vischnancas rinforzadas grazia a la politica da vischnancas activa

La politica da vischnancas dals davos 25 onns ha gidà considerablamain a rinforsar las vischnancas. Il success po vegnir cumprovò sin differenti stgalims:

- La depopulaziun ha pudi vegnir franada. La populaziun è s'augmentada en la plipart da las vischnancas cun dretg da gulinazion da finanzas. Entant che 47 vischnancas dumbravon l'onn 1970 main che 100 abitants, è quai stà il cas l'onn 1998 be anc per 33 vischnancas. En cumparegliazion cun auters chantuns è il dumber da vischnancas pitschnas dentant anc adina fitg aut.
- La situaziun finanziaria da la plipart da las vischnancas da gulinazion sa presenta en cumparegliazion cun las ulteriuras vischnancas en il chantun in pulit zic meglier che anc avant 25 onns. Perquai ch'il sistem da milissa funcziuna anc bain èn ils custs administratifs er anc supportabels. La situaziun finanziaria da las vischnancas grischunas en general n'è er betg da considerar per nauscha en cumparegliazion interchuantunala. Ils indicaturs eruids a basa dals quints da 1998 disponen en media d'ina stabilitad remartgabla. Dentant s'avra pli e pli la differenza tranter ils tegnauchas bain situads e quels plitost precars.
- Grazia a l'augment da las prestaziuns da la gulinazion da finanzas ha il medem mument pudi vegnir amplifia-

tgada considerablamain l'infrastrutura en la plipart da las vischnancas da muntogna. Autas contribuziuns da subvenziuns e da gulinazion da finanzas, complettadas tras contribuziuns da padrinadi han permess da tegnair a bass la grevezza dals custs restants ed uschia la finanziazion estra. Il manteniment da questas ovras è dentant en il futur sulettamañ l'incumbensa da las vischnancas.

- Il manco da forzas personalas ha pudi vegnir eliminà almain parzialmain tras installar dapli chanzlias. Ils detretsches cumplessivs surcommunals mainan dentant puspè qua e là a difficultads da recrutaziun pli grondas per delegads e funczionalis da consorzis.

Sche las vischnancas grischunas s'occupan uss da lur futur, pon elllas far quai o'r dina posiziun da fermezza. Quai na pertutga betg mo lur posiziun finanziaria, mabain er lur muntada politica e sociala. Valurs sco participaziun, proximitad al burgais, modestad ed identificaziun èn anc tuttavia intactas en blers lieus.

1.2 Il dumber e la dimensiun da las vischnancas èn strusch sa midads

Quai che pertutga il dumber e la dimensiun da las vischnancas grischunas n'ha la statistica pudi registrar naginas midadas pli grondas. Il Grischun dumbrava adina 212 vischnancas. Cun 875 abitants vegn il Grischun superà concorrent spessezza da vischnancas be anc dal chantun Giura.

Pli ch'in terz da las vischnancas dumbrava main che 200 abitants. En questas vischnancas abitan be gis 8138 abitants resp. 4% da la populaziun grischuna, entant che 23 vischnancas cun pli che 2000 abitants disponen da 107 088 abitants u 58% da la populaziun.

La structura da vischnanca mussa dentant da pulit grondas differenzas da vallada a vallada. Entant che en Lumnezia, en il Scanvetg, en Calanca ed en la Val Müstair mintga vitg furma ina vischnanca politica, datti er grondas vischnancas cun numerosas fracciuns sin lur territori communal. Exempels persuerter èn Tavau, Mustér, Sursaissa, Puschlav, Schiers, Tujetsch e.a.

1.3 Il squitsch sin las vischnancas s'augmenta

La relativ buna situaziun da partenza na dastga betg laschar emblidar ch'il squitsch sin las visch-nancas crescha pli e pli. Quest squitsch sa manifestescha a moda fitg differenta:

- Damain entradas: Il retgav da la taglia communalia sbassa en consequenza da recessiun, restrukturaziuns da la facultad sco er levgiamenti ed adattaziuns da taglia. Subvenziuns vegnan reducidas en il rom da programs da spargn. Il guaud porta strusch pli surpris da retgavs. Consegnas da gudogn da las ovras electricas crodan davent en conex cun la liberalisaziun dal martgà d'electricitat.

- La finanziazion daventa pli difficile: Las bancas targlinan da conceder credits e classifitgeschan las vischnancas tenor in sistem da rating rigurus. Las subvenziuns davantan pli raras e vegnan sbursadas cun retard. La pronetteza a la prestaziun dals tegnauchas privats sa reducescha. La finanziazion tenor il princip dal chaschunader ha cuntanschi en las vischnancas muntagnardas savens il cunfin da la raschunaivladad e pretenda d'impunder medis ordinaris supplementars.

- Da las vischnancas vegn pretendi pli e pli: Il burgais fa - mintgamai sco quai ch'il è pertutga - adina pli grondas pretais concernent la qualitat e la quantitat da las prestaziuns publicas. La mobilitat che vegn pretendida dals lavorants e dals scolars augmenta las pretensiuns correspondentes per prestaziuns communalas sco traffic public, rumida da naiv e.u.v. Er l'economia fa pretais a las vischnancas.

L'economia da construziun vul incaricas. La bransa turistica pretenda participaziuns ed in engaschament finanziar per garantir las plazzas da la vur. La vischnanca sto er s'engaschar là, nua che la confederaziun ed il chantun resp. lur manaschis da reschia (posta e viafier) vulan reducir lur prestaions. La limitaziun dals donns en consequenza da la reduciun da las prestaziuns cuminaivlas vegn pretendida da las vischnancas.

- Sforz d'exequir las leschas e da mantegnair las valurs: La vischnanca n'ha naginas letgas che d'adempil fitg bleras incumbensas (scola, affars socials, sanitat, ambient e.a.) Sin fundamen da l'incarica legala executiva è ella obligada da far quai. Tar la necesitat obligatoria resp. tar las incumbensas stringentas apparteigna er il mantegnimenti da la valur da las ovras d'infrastructura.

- Augment dals custs dal spazi: Entant ch'il custs da construziun per l'avertura dal «spazi» (vias forestalas, vias da meglieraziun, vias d'alp) èn vegnids subvenziunads extraordinaire ferm en il rom da la politica sectorala, resta la grevezza per mantegnair la valur da questas ovras cumplainamain tar las vischnancas, er sch'il niz è fitg vast.

Il squitsch augmentant lascha crescher permanentamain las pretais envers l'activitat da las autoritads en vischnancas e consorzis. Il medem mument sa reducecscha pli e pli la pronteza da surpigliar in uffizi en consequenza da la renconuschiantscha mancanta, da la chapientsccha mancanta dal patrun per tals uffizis ed en consequenza da l'indemnisaziun nunsuficiente. Perquai s'augmenta il squitsch vinavant. Sch'ins vul dentant mitigiar quest squitsch cun impuls finanzials, s'augmenta consequentiamen il basegn finanzial. In basegn finanzial augmentant chaschuna puspè squitsch. Da questa situaziun resulta per il sistem da milissa per uschè dir in «circul vizius ch'è programmà ordavant». Quai che renda la situaziun anc pli precara è il fatg che quest squitsch è reparti a moda fitg differenta. Uschia datti oravant tur sin il sectur da las ressursas indizis per in augment da las disparitats. Uschia èn las vischnancas cun ovras electricas pertugadas spezialmain ferm da la liberalisaziun dal martgà d'electricitat. Il svilup economic supponi dastgass sa restrencher sin ils lieus centrals cun gronda populaziun resp. sin ils centers turistics. Mo er sin il sectur da las grevezzas è il squitsch fitg different e maina uschia er a pli e pli dischproporzionis.

2. II stadi da la collavuraziun intercommunala

La collavuraziun pli intensiva tranter las vischnancas e la regionalisaziun da tschertas incumbensas ha influenzà il pli fitg il svilup da las vischnancas grischunas ils davos 25 onns. Cun il relasch da la lescha chantunala da vischnancas l'onn 1974 èn vegnidias creadas las premissas giuridicas ed organizatorias per fumar consorzis. La lescha possibilitescha plinavant da transferir incumbensas communalas al circul. In ulteriur decret, numnadaman la lescha federala davart l'agid d'investiziun per il territori da muntogna ha mademamain gidà dapi 1974 a promover la collavuraziun intercommunala. Sco premissa per conceder agids d'investiziun ha la confederaziun pretendi d'elavurar concepts da svilup sin stgalim regional.

Quai ha er manà en il chantun Grischun a la fundaziun da totalmain 15 regiuns da planisaziun. Tenor l'art. 49 al. 3 da l'ordinaziun chantunala davart la planisaziun dal territori èn quai las regiuns Val dal Rain grischuna, Surselva, Mantogna-Tumleastga, Valragn, Grischun central, Scanvetg, Partenz, Tavau, Engiadina ota, Engiadina bassa, Val Müstair, Val Puschlav, Val Bergiaglia, Val Mesauc e Calanca.

2.1 Cooperaziun intensiva sin tut ils stgalims

Cun crear regiuns en connex cun l'agid d'investiziun da la confederaziun e la planisaziun regiunala èn resultadas organizaziuns effizientas, a las qualas èn vegnidias adossadas successivamain ulteriuras incumbensas. I sa tracta per la gronda part dals ospitals, da la scola da musica sco er da diversas incumbensas sin ils secturs da la cultura, dals affars socials e dal traffic.

Las organisaziuns regiunals en noss chantun n'han betg ina firma giuridica unifitgada. Ina federaziun regiunala en il senn dalla lescha da vischnancas furman be in terz da las regiuns. Er tar las ulteriuras spezias da la collavuraziun intercommunala concurrenzeshan las singulas furmas giuridicas ina l'autra. Sper las colliaziuns da vischnancas da dretg public cun atgna personalitat giuridica (corporaziun da vischnancas e federaziun regiunala) datti talas senza personalitat giuridica u er colliaziuns da vischnancas da dretg privat.

Ultra da quai datti anc la pussaivlidad da transferir incumbensas al circul. Entant ch'il dumber da las corporaziuns regiunals da vischnancas sa laschan constatar relativamain exact, èsi stà pussaivel d'eruir sin il sectur da las ulteriuras furmas da collavuraziun be indicaziuns approximativas. A las 212 vischnancas statutant tuttina visavi 184 corporaziuns da vischnancas e radund 300 autres colliaziuns. Il pli savens succeda la collavuraziun tar la scola. Qua vegn collavurà fitg intensiv oravant tut sin il stgalim superior, dentant er tar las classas pitschnas integradas. Apparentamain paran soluziuns da corporaziuns er dad esser adattadas bain per schliar communablamain las incumbensas da la serenaziun e da la dismissa dals rumenti.

En el decurs dals davos onns è la collavuraziun tranter auter er vegnida intensivada tar la protecziun civila e tar ils pumpiers. Ina nova categoria da corporaziuns d'interess furman alur las corporaziuns turisticas d'interess sco per exempli la federaziun turistica da Surses. Las vischnancas da Zizers ed Igis han cooperà sin il sectur da la politica concernent il terren industrial. Ellas han fundà persuerter ina instituzion.

Exempels per la collavuraziun en l'administraziun furman las chanzlias communalas en Val Calanca (Arvigo, Braggio, Cauco e Selma) ed en la part sur da Surses (Sour, Mulegns e Murmara). Autras vischnancas n'han bain na gina chanzlia communal, perencunter in chanzlist communal. Uschia partan per exempli las vischnancas da Flond e Luvet, Degen e Vignogn, dentant er Veulden e Sched lur chanzlist communal.

Anc pauc derasadas èn furmas da collavuraziun che prevesan ina repartiziun da la lavour tenor sectur spezial professiunal (p. ex. informatica, contabilitad, plan da finanzas, fatgs da taglia, administraziun da construziun). Interessanta è perencunter la stretga collavuraziun da las executivas en il rom da las uschenumadas conferenzas dals presidents communals.

2.2 Partenaris differentes per incumbensas differentas

La schliaziun d'incumbensas communalas entaifer ina corporaziun d'interess permetta a las singulas vischnancas da tschertgar mintgamai tenor furma e dimensiun da las incaricas differentes partenaris (consorzi da scola cun las inas vischnancas, consorzi forestal cun autras). En il cas ideal pon vegnir fatgas questas colliaziuns ch'empermettan mintgamai las pli grondas sinergias ed uschia la schliaziun la pli effizienta da las incumbensas.

Quant multifara e complexa che la collavuraziun tranter las vischnancas po esser, po vegnir illustrà cun l'exempli da la vischnanca da Farschno. Cun la

vischnanca vischina da Scharans parta Farschno sias incumbensas sin ils secturs da tir, dal mantegnimenti da la chavorgia, da la plai e da la substituziun dals fatgs dal stadi civil. Las traas vischnancas Farschno, Scharans e Seglias lavuran ensem tar ils pumpiers. Ina colliaziun da quatter datti tar la scolina (Almen, Roten, Pratal e Farschno) ed - en in'autra cumposiziun - tar il stgalim superior (Farschno, Scharans, Seglias e Mut). Lanteriura vischnanca giudiziala Farschno cumpiglia las vischnancas da la corporaziun da guaud «Altgericht Fürstenu» che corrispondan cun las vischnancas da l'uffizi forestal da revier Tumleastga centrala. Il circul da Tumleastga cun sias dudesch vischnancas furma il cunfin territorial per la collavuraziun sin ils secturs da la scola cirquitala, classas pitschnas integradas (plus Cazas), chasa da vegls e da tgira sco er per la protecziun civila. Las incumbensas dal register funsil, allontanament da las auas persas, da l'ospital, spitex e scola da musica ademplescha Farschno en colliaziun cun tut las vischnancas da la regiun Mantogna-Tumleastga.

2.3 Cunfins da la collavuraziun intercommunala

Il fatg ch'i dat en il Grischun dapli corporaziuns resp. colliaziuns da vischnancas che vischnanca è remartgabel. Che mintga vischnanca sto er designar ses delegads ed impunder ina pli e pli gronda part da ses retgav finanzial per schliar incumbensas da las corporaziuns, mussa er clermain ils cunfins d'ina collavuraziun complexa intercommunala.

Tar ils aspects negatifs da las soluziuns da corporaziun èsi da quintar: la dotaziun democratica mancanta, la flexibilitad pitschna, il problem da trametter delegads adattads, la spezialisaziun resp. la capacitat da vesair ils problems en ina optica cumplessiva (p. ex. en ils secturs allontanament da las auas persas e dismessa dals rumenti) sco er il grond bagn da meds finanzials.

Là, nua ch'il cunfin da la collavuraziun sa manifestescha sin stgalim da corporaziun, vegn er fullà via ad ina discussiun schluccada per furmas pli intensivas da la collavuraziun fin ad ina fusioiu pussaivla.

Cuntinuaziun suonda

Vischnancas grischunas tenor grondezza 1998		
Grondezza	Vischnancas	Abitants
-	50	9
51 -	100	24
101 -	200	41
201 -	500	61
501 -	1'000	32
1'001 -	2'000	22
2'001 -	5'000	18
5'001 -	10'000	3
10'001 -		2
		212
		186'118

Las vischnancas da l'Europa en cumparegliazion			
Pajais	Dumber da vischnancas 1992	Abitants per vischnanca en media	Midata dal dumber da vischnancas 1950-1992
Gronda Britannia	484	118'440	- 76%
Portugal	305	32'300	+ 0,7%
Svezia	286	30'040	- 87%
Pajais Bass	647	23'200	- 36%
Danemarc	275	18'760	- 80%
Belgia	589	16'960	- 78%
Finlanda	460	10'870	- 16%
Norvegia	439	9'000	- 41%
Italia	8'100	7'130	+ 4%
Spagna	8'082	4'930	- 12%